

Posljednji rad broja 80. je *Religiozni motivi u stvaralaštvu Antuna Gustava Matoša, Milana Begovića i Vladimira Nazora* (207-222), Jasne Šego i Krešimira Žižeka. Autori u radu analiziraju religioznu tematiku navedenih pisaca koja se proteže od marijanskih tema do problematiziranja čovjekove borbe sa zlom, odnosa prema Božjoj volji pa do odnosa vjere i razuma.

U oba broja nalazi se rubrika *Prikazi i recenzije* koja sadrži prikaze relevantnih knjiga, časopisa, zbornika s područja historiografije (ukupno 23 prikaza).

Marinko Vidović

Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, sv. 18, Slavonski Brod 2018., 654 str.

Prvi članak u ovogodišnjem broju časopisa, *Zdenci u 13. i 14. stoljeću – prilog poznavanju kulturnog krajolika* (11-27) posvećen je problematici Zdenca u kasnom srednjem vijeku. Autor Danko Dujmović u radu prikazuje kulturni krajolik uz rijeku Ilovu na području današnjih mjesta Veliki i Mali Zdenci, Grubišno Polje, Hercegovac i Ilovski Klokočevac koristeći se izvorima iz 13. i 14. stoljeća. Posebnu pažnju autor je posvetio rekonstrukciji položaja i izgleda posjeda na spomenutom području pa je na temelju toga izradio kartu zdenačkog područja s rasporedom pojedinih elemenata srednjovjekovnog kulturnog krajolika (prometnica, župnih crkvi i zdenačkog kastruma) čime je dopunio saznanja prijašnjih autora o spomenutoj temi.

Petar Seleković u radu *Plemićki posjed Nevna u srednjem vijeku* (29-68) donosi kronološki prikaz plemićkog posjeda Nevna koji se nalazio na granici Požeške i Vukovske županije od 13. do 16. stoljeća. Nakon pregleda dotadašnje historiografije autor se posvećuje analizi povijesnih izvora, prijenosu vlasništva nad posjedom tijekom stoljeća među pojedinim plemićkim obiteljima i sporovima među njima. Posebnu vrijednost radu pridodaje prilog u kojemu su navedena naselja koja su pripadala posjedu Nevna 1422., 1428. te 1474. godine podijeljenih prema okruzima. Na kraju rada nalaze se povijesni zemljovid koji prikazuju posjed Nevna te suvremeni zračni snimci ostataka utvrde Nevna.

Sljedeći rad nosi naziv *Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku* (69-97). Autor Denis Njari na temelju povijesnih izvora iz Mađarskog nacionalnog arhiva definira područje na kojem se nalazilo laslovačko vlastelinstvo te kronološki prikazuje njegove vlasnike, rod Vaja, plemićku obitelj Lacko od Szántóa (Nemetinski) te Ivana Berislavića koji se njegovim vlasnikom spominje oko 1470. godine, a njegov je vlasnik vjerojatno bio i u vrijeme borbi Maksimilijana I. Habsburga i Vladislava II. Jagelovića za ugarsko-hrvatsko prijestolje. Nadalje se rekonstruira položaj i značenje sakralnih objekata na području vlastelinstva koja su u spomenutom razdoblju pripadala, osim župe Laslovo, još četirima župama. Posebna je pažnja posvećena analizi naselja koja su pripadala vlastelinstvu prema popisima iz 1344., 1413., 1483. i 1491. godine.

O zastupljenosti osječkih trgovaca u trgovačkom prometu na budimskom tridesetničarskom uredu i utjecaju rata između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva (1716.-1718.) na trgovačku djelatnost osječkih trgovaca piše Milan Vrbanus u prilogu *Osječki trgovci na budimskoj tridesetnici 1716. i 1717. godine* (99-128). Kako je od 1716. do 1717. trajao rat između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, trgovački je promet na budimskoj tridesetnici u

tom razdoblju bio značajno smanjen. Nakon oslobođenja Osijeka 1697. godine, grad se polako počinje oporavljati i prilagođavati suvremenim stremljenjima. Aktivnost osječkih trgovaca zabilježena je i u ratno vrijeme te je, kao i kod ostalih, zabilježen pad, a činio je nešto manje od 5% ukupnog prometa. Osim statističkih podataka o aktivnosti na tridesetnici, autor donosi i podatke o dopremljenoj robi, njenom sastavu i tržišnoj vrijednosti. Posljednje poglavlje rada posvećeno je odnosima među osječkim trgovcima, kako zavičajnim, tako i ženidbenim.

Slijedi rad Jasminke Najcer Sabljak i Đorđa Boškovića *Likovna i rukopisna ostavština Ladislava grofa Pejačevića iz Retfale i Rume* (129-174). Članak omogućuje pogled na dio života Ladislava grofa Pejačevića putem njegovih memoara, a istovremeno donosi i zanimljiv prikaz obitelji Pejačević i Eltz u kontekstu važnih političkih zbivanja 1848. i 1849. godine na području istočne Hrvatske. Rukopis teksta izvorno je pisan na njemačkom jeziku. Na početku rada donosi se pregled rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević i njezine ostavštine, specifične po tome što je ova grana obitelji posjedovala posjed u Srijemu sa sjedištem u Rumi, malen posjed u Retfali (zapadno predgrađe Osijeka) te Podgorački posjed između Đakova i Našica, a svoju su imovinu s vremenom povećavali ženidbenim vezama. Potom slijedi kronološki pregled Ladislavova života kao predanog vlastelina koji se zalagao i za ekonomsko i društveno unaprijeđivanja sredine u kojoj je djelovao, ali i umjetnika-amatera koji je puno pažnje pridavao estetici. Njegove *Uspomene* omogućile su i dodatan pregled događaja revolucionarnih 1848. i 1849. godine koje autor donosi i ističe njihovu važnost.

Potom slijedi rad Mate Artukovića *Proslava posvete zastave i 25. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva "Davor" 1896.* (175-233). Dana 15. kolovoza 1896. u Brodu na Savi održana je proslava godišnjice spomenutog pjevačkog društva za koju su pripreme počele čak dvije godine ranije i koja je nadišla granice lokalnoga i s vremenom poprimila nacionalni karakter, a utjecala je i na zbivanja na političkoj sceni u prvom desetljeću 20. stoljeća. Na proslavu su pozvani Savez i sva hrvatska i slovenska pjevačka društva, a termin je određen s obzirom na želje biskupa Strossmayera koji je odlučio da će posveta biti u franjevačkoj crkvi. Detaljno je opisan tijek proslave prema svim predviđenim točkama. Ova je proslava, kako je spomenuto, imala značajan politički karakter jer je upravo na njoj došlo do susreta biskupa Strossmayera i baruna Rukavine koji će 1905. godine činiti matricu Hrvatsko-srpske koalicije što su popratile i mnoge ondašnje novine. Na kraju rada autor donosi podatke o situaciji u pjevačkom društvu "Davor" nakon proslave.

Hrvoje Volner u članku *Urbarijalne šume Županije virovitičke: prilog povijesti zemljišnih zajednica u Hrvatskoj i Slavoniji do 1919. godine* (235-258) analizira upravu županijskih oblasti nad urbarijalnim šumama, materijalni položaj njihovih zaposlenika, kao i pravno normiranje urbarijalnih općina, odnosno zemljišnih zajednica. Na početku rada autor objašnjava nastanak zemljišnih zajednica i donosi podatke o šumama i pašnjacima zemljišnih zajednica prema iskazu iz gruntovnih knjiga 1894. godine, a bavi se i pitanjem procesa segregacije. Naime, na području Virovitičke županije urbarijalne općine su 1889. bile raspodijeljene u osam šumarsko-upravnih kotareva, a kao temelj za svoje istraživanje autor je koristio godišnje izvještaje županije te prikazuje njihovo kvantitativno kretanje krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Posebna pažnja posvećena je zastupljenosti urbarijalnih šuma u trgovini drvetom i eksproprijaciji, odnosno promjenama koje je donijela 1919. godina.

Problemom šuma bavi se i članak autorice Ive Salopek Bogavčić *Gospodarenje šumama Gradiške imovne općine od 1874. do 1914.* (259-288). na temelju arhivskih fondova pohranjenih u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i u Državnom arhivu Slavonski Brod, Odjel Nova

Gradiška, te članaka iz časopisa Šumarski list. Nakon razvojačenja i raspuštanja Gradiške pukovnije 1873. upravu nad općinskim šumama preuzela je Gradiška imovna općina koja je u svojem djelokrugu rada imala dijelove novskog, broskog, novogradiškog i pakračkog kotara. Kasnije se, kao i sve imovne općine, formirala diobom šuma, a cijeli je pojas razdijeljen na 40 kotara. Godišnje proračune ove općine nadzirala je Vlada, prihode je ostvarivala od prodanog drva, "šumskih šteta" te kamata na glavicu, a rashodi su joj bili u domenama poreza, plaća, investicija u infrastrukturu i sl. Autorica piše i o ekološkim okvirima Gradiške imovne općine za što su joj kao izvor poslužili članci Josipa Kozarca u *Šumarskom listu* od veljače do listopada 1886. godine te se posvećuje i problemima pri gospodarenju šumama ove općine poput manjka drva i njegove niske kvalitete, ali i rastuće količine šumskih šteta, odnosno protuzakonitog otuđenja šumskog fonda zbog nedostatka stručnog osoblja koje bi kontroliralo područje.

Prvi članak koji se bavi temom iz 20. stoljeća napisao je Luka Pejić, a naslovljen je *Osnivanje i prve godine djelovanja osječkog kina "Urania" (1912.-1918.)* (289-332). Kino "Urania" izgrađeno je u secesijskom stilu, bilo je u svojim početcima podčinjeno starijoj i uglednijoj ustanovi Hrvatskog narodnog kazališta, a privuklo je mnoge znatiželjнике iz raznih društvenih skupina. Autor u ovome radu pokušava rekonstruirati okolnosti osnivanja spomenutog kina te analizira pojedine aspekte kino-programa u istraživanom razdoblju kako u kontekstu širenja i formiranja filmske kulture u Osijeku, tako i u okvirima razvoja kinematografa u ostatku Europe i SAD-u. Na kraju rada nalaze se grafički prilozi, fotografije, preslike novinskih članaka i tlocrta kina, kao i popis trideset filmova prikazanih u kinu "Urania" u Gornjem gradu između 1912. i 1918. godine.

Sljedeći rad bavi se političkom poviješću međuratnog razdoblja i nosi naslov *Organiziranje i djelovanje Jugoslavenske radikalno seljačke demokracije u gradu i kotaru Brod na Savi do općinskih izbora 1933.* (333-372). Autor Ivan Milec koristi kronološki pristup te na temelju arhivske građe i lokalnog tiska objašnjava kako je nastala Jugoslavenska radikalno seljačka demokracija, odnosno Jugoslavenska nacionalna stranka na području Broda na Savi i broskog kotara. Detaljnije su opisani izbori 1931., promjena brodske gradske uprave 1932. godine, kao i formiranje dviju frakcija koje su se međusobno borile za prevlast čak i nakon formalnog ujedinjenja nakon unutarstranačkih izbora u rujnu 1933. godine. Milec obrađuje i pitanje odnosa viših dužnosnika stranke prema lokalnim frakcijama, kao i utjecaj antagonizma selo-grad na postojanje tih frakcija.

Nikica Barić u članku *Njemačka 1. kozačka divizija u Slavoniji tijekom Drugoga svjetskog rata* (373-403) bavi se djelovanjem spomenute divizije na području tadašnje Nezavisne Države Hrvatske od njezina dolaska krajem 1943. godine. Posebnost ove postrojbe je u tome što je ona bila sastavljena od Kozaka i sovjetskih ratnih zarobljenika koji su se priključili njemačkoj vojsci, a u konkretnom slučaju, u Slavoniji, njen je zadatak bio osigurati važne željezničke prometnice od Zagreba do Zemuna. Posebna pažnja posvećena je ponašanju ove divizije na našem prostoru, odnosno problematici silovanja, prekomjernom uživanju alkohola i nasilju koje su prouzročili, kao i njihovoj suradnji s predstavnicima NDH, ali i sukobima s njima. Zanimljivo je da se autor osvrće i na rad povjesničara Alekseja J. Timofejeva, koji je također pisao o prisutnosti 1. kozačke divizije u NDH, ali u kontekstu njihova odnosa sa Srbima.

Slijedi rad Daniela Zeca *Danica Pinterović, Oscar Nemon i spomenik osječkim i slavonskim Židovima – žrtvama holokausta* (405-428). Rad se bavi pregledom okolnosti oko podizanja spomenika Majka i djeteta, posvećenog Židovima Osijeka i Slavonije, žrtvama holokausta,

njegovim autorom Oscarom Nemonom, kao i životom inicijatorice dr. sc. Danice Pinterović. Posebno se opisuje i znanstveni i publicistički rad dr. sc. Danice Pinterović posvećen Oscaru Nemonu. Rad je dodatno obogaćen priložima pisama koje je Oscar Nemon poslao Danici Pinterović 1962. godine, kao i dvjema fotografijama obrađivanog spomenika i njegova autora.

Vinko Tadić u članku *Savladavanje nepremostivog: Mirotvorni pokret Požeške kotline 1991.* (429-461) po prvi put piše o pokretu kojemu je cilj bio zaustavljanje i sprečavanje ratnih sukoba između Hrvata i Srba te razvijanje dijaloga kao glavne metode rješavanja problema na području nekadašnje Općine Slavonska Požega, u ljeto i jesen 1991. godine. Na temelju analize raznih novinskih napisa i neobjavljenih pisanih materijala nastalih u razdoblju djelovanja Pokreta i razgovora s akterima zbivanja, autor donosi do sada uglavnom nepoznate podatke o Pokretu i njegovu djelovanju te značaju koji je imao za kasniji razvoj situacije u Požeškoj kotlini.

Slijedi rad mladih autora Ante Batistića i Marka Kolića *Slučaj Arcus: prilog poznavanju političke i gospodarske povijesti ratne Slavonije* (463-484) koji na temelju arhivske građe i periodike istražuju ključne probleme inozemnih ulaganja u Valpovu u razdoblju od 1990. do 1995. godine. Autori analiziraju i političku krizu u redovima Hrvatske demokratske zajednice koja je utjecala na ishod čitavog slučaja važnog za razumijevanje funkcioniranja gospodarskog sustava u ratnoj Hrvatskoj. Naime, slučaj je vezan uz obnovu ratom oštećenog valpovačkog dvorca koji je povjeren tvrtki Arcus Holding, kao i drugih ulaganja koja je ta tvrtka realizirala na području Valpova, a koji se kasnije pretvorio u financijsku aferu povezanu s gospodarskim kriminalom koji je protresao tadašnji politički vrh. Rad pokušava prikazati jedan od problema koji su zbog nesređenog zakonodavstva, pogodovanja, pretvorbe, korupcije i sličnoga nastali na prostoru novonastale neovisne Republike Hrvatske.

O prostoru istočne Slavonije piše i Nikolina Vuković u članku *"Izigran sporazum": demilitarizacija istočne Slavonije 1992.-1995.* (485-507). Autorica na temelju neobjavljenog i objavljenog arhivskog gradiva, periodike i znanstvene literature analizira tijek demilitarizacije istočne Slavonije u razdoblju od dolaska mirovnih snaga Ujedinjenih naroda, tijekom njihove dvije mirovne operacije pa sve do potpisivanja Temelnog sporazuma o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Ističu se osobitosti Sektora Istok zbog čega se koncept *peacekeepinga*, koji je sadržavao načelo nepristranosti, neutralnosti te nenasilnog posredovanja, u praksi pokazao u potpunosti neučinkovitim u navedenom sektoru. Autorica zaključuje da zadaća demilitarizacije dogovorene Vanceovim planom na području istočne Slavonije nije uspješno provedena te da je umjesto demilitarizacije izvršena je remilitarizacija sektora.

Milan Vrbanus i Maja Rupnik Matasović u radu *Komorski popis našičkog okruga iz 1723. godine* (509-558) predstavljaju izvornu građu koja omogućuje budućim istraživačima bolji uvid u gospodarski i demografski razvoj našičkog područja u prvim godinama trećeg desetljeća 18. stoljeća. Na početku rada nalazi se kratak uvod, odnosno pregled povijesti našičkog vlastelinstva od 1687. do 1723. godine nakon čega su objašnjena načela transkripcije kojim su se autori vodili. Okosnicu rada čini tablični prikaz toponima iz analiziranog popisa s objašnjenjima, kao i transkribirana izvorna građa na latinskom jeziku.

Posljednji rad u časopisu nosi naslov *Jelovnici đačke menze u Osijeku 1926/7. Prilog istraživanju prehrane osječkih srednjoškolaca u prvoj polovici 20. stoljeća* (559-585). Autor Dinko Župan na temelju ostavštine voditelja Đačke menze u Osijeku, Ivana Medveda, od početka rujna 1926. do kraja travnja 1927. godine rekonstruira svakodnevnu prehranu tadašnjih srednjoškolaca. Autor također donosi transkripciju arhivske građe na hrvatskom jeziku.

Na kraju časopisa, u rubrici *Kronike* (587-593) nalaze se izvještaj o dodjeli nagrada mladim povjesničarima, kao i znanstveniku Robertu Skenderoviću te o dodjeli plakete Brodsko-posavske županije Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Časopis je obogaćen i sa 14 prikaza (595-634) kao i popisom izdanja Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest (638-654).

Dragana Balić